

svečenik, ali kateri izmed mislecev, da ostane le kosček sledu posmrtnosti za menoj? Za en sam kosček nesmrtnosti bi dal ta trenutek življenja! Da sem užil v življenju en nasmeh... Stene kričijo po njem... in vse, kar je v meni...

Nasmeha nimam! Tega, kar je vredno življenja in nas napolni. Grozno je, spoznati, da je človek ustvarjen za nekaj drugega in ne za akte, in da smrt ne more biti edini cilj. Zdaj vem, čemu mi je živeti! Nasmeh! Na - smeh! V besedo ne morem položiti tega, kar čutim v srcu. Moje štiri stene so mrtve, prazne, oropane; ura ne teče, luč pojmlje in moje srce je pusto kot jesenski dež... Ljudje, jaz bi rad nasmeha! Prijatelj, ki si me držal za

suknjo, jaz sem mislil, da me čaka doma nasmeh! Pol stoletja svojega življenja bi dal za eno samo uro nasmeha ta večer... da, še ta večer...

»Čemu je bilo moje življenje?« je del glavo na mizo in strepetal po vsem telesu, solze so mu polzele čez lica... Štiri stene pa so neznosno stiskale, neizprosno kričale in udarjale nanj kot s perutnicami. Molčale so, tako strašno molčale, neme, mrzle kot kamen — krik molka je najhujši. Molčala je ura, luč je gorela medlo in je tiho cvnila.

»Čemu je bilo moje življenje?«

Čez nekaj časa zopet:

»Čemu? ...«

In ni si vedel odgovora.

Slikarije v rimskih katakombah.

Jos. Dostal.

Izmed obraznih umetnosti je slikarstvo prvo prejelo inspiracije krščanskih idej. Če hočemo početke starokrščanskega slikarstva spoznati, moramo iti v k a t a k o m b e, v podzemeljska grobišča kristjanov prvih stoletij. Zunaj na prostem je helenistično-rimska umetnost poganjala še bujne cvetove, ko je krščanstvo v tihoti in tmimi groba, ki ga je okrasilo po takratnih običajih, ustvarjalo v slikanih simbolih, alegorijah in prizorih iz sve-tega pisma vsebinsko čisto novo umetnost.

Kadar govorimo o katakombah, mislimo vedno na rimske katakombe. Po razsežnosti in izrazitosti ter po zgodovinski važnosti jim bo vedno pripadalo prvenstvo. Kdor se hoče seznaniti s prvo krščansko umetnostjo, predvsem z umetnostjo iz dobe preganjanj, temu bo vedno zadoščal Rim. Orient ima v krščanski umetnosti brez dvoma veliko, ako ne vodilno vlogo,¹ vendar pa v orientu ni spomenika, ki bi bil dokazano iz dobe pred mirom.

Proučavanje rimskih katakombskih slikarij je mnogo olajšano, odkar je objavil Wilpert v svojem monumentalnem delu »Die Malereien der Katakomben Roms«, 1903, večino katakombskih slikarij. Delo je v resnici corpus imaginum christianarum in tem važnejše, ker ima izmed 267 listov slik reproduciranih v barvah originalov 131 listov. Do Wilpertovega dela je bilo le malo rimskih katakombskih slik objavljenih v barvah, in vendar je mogoče soditi o umetniški, oziroma neumetniški vrednosti teh slikarij le na podlagi slik v barvah.

¹ »L' Orient crée les types et les symboles; l' Occident les accepte.« Ch. Bayet (1879).

S tem delom so katakombske slikarije v pravem pomenu besede prišle na svetlo.

Starokrščansko slikarstvo se je porodilo v grobu. Oglejmo si torej v naslednjem to slikarstvo. Naslanjam se pri tem sestavku večinoma na imenovano Wilpertovo delo, tudi slike so povzete iz te knjige. Pričujoče vrstice imajo edino namen, na kratko in preprosto pojasniti sestavku dodane slike.

Navada, krasiti grobe, je bila splošna in pravadna. Po zgledu Egipčanov, Grkov in Etruščanov so tudi Rimljani krasili grobe. Kristjani so ta običaj kar prevzeli in v svojih podzemeljskih grobiščih (cemeterijih) posamezne grobnice (cryptae, cubi-cula) po stropu in stenah, pozneje pa tudi posamezne grobe (arkosolije) okrasili s slikarijami.

Katakombske slikarije so večinoma freske, slikane na svež omet (a fresco). Rjave stene grobnic so prevlekli s primernim apnenim ometom in tako pripravili podlago za slike. Čim boljši in lepši je omet, tem starejše so slike. Omet je navadno ohranil svojo naravno svetlo barvo, da so se slike, izvršene v krepkih barvah, pri luči dobro razločevale od dna. Število barv ni bilo veliko. Navadno so rabili za slikarije rdečo, rjavo, rumeno, belo in zeleno barvo, višnjeva, minij, cinober in črna barva (mešana iz rdeče in višnjeve) so bolj redke. Te barve so zadoščale. Saj bogatejša barvna lestvica bi bila odveč.

Če gledamo na kompozicijo dekorativnega slikanja grobnic, moramo reči, da je okrasje podobno onemu v rimskih hišah. Vzorce slikarij iz rimskih hiš so prenesli v grobnice, le da so slikarije radi majhnih, nizkih prostorov bolj preprosto

komponirane. Dekorativni stil najboljše poslikanih rimskih grobnic je podoben v bistvu četrtemu pompejanskemu slogu. Leta 1915. so se vršila pri in v cerkvi S. Sebastiano zunaj Rima arheološka izkopavanja, ki so privedla do važnih odkritij, zlasti so našli začasno grobnico sv. Petra in Pavla, kjer sta trupla apostolov počivali približno od leta 258. dalje, dokler jih niso v Konstantinovi dobi prenesli v novi baziliki, zgrajeni v čast apostolskima prvakoma. Pri tej priliki so tudi odkrili ostanke starorimske, antične vile s slikanimi prostori. Kako izgleda poslikan hodnik v tej vili, kaže slika (pril. 22.).¹ Vtis je čisto podoben več slikarjem v katakombah.

Največje in zato najhvaležnejše ploskve za poslikanje so bili v katakombah stropi grobnic. Stene niso bile tako pripravne, ker so bili ondi vsekani grobovi, ali navadni (loculi), ali z arkosoliji. Pri razdelitvi prostora na stropu, ki je ali raven ali le malo zaobočen, so se slikarji ozirali na pravilo, da so bile posamezne slike razvrščene koncentrično okrog glavne slike na sredi. Posamezna polja so ločile izprva geometrijske črte, pozneje so bile mejne črte bolj kombinirane. Tudi stene so bile primerno razdeljene. Slika stropa (pril. 23.) ni iz najboljše dobe, ni več klasično enotna, razdelitev je bolj razkosana in razdrobljena.

Preden preidemo k pregledu katakombskih slik glede na vsebino, še nekoliko o slikarjih. Verjetno je, da so prve grobnice, kamor so pokopavali kristjane, poslikali poganski slikarji. Pa tudi prvi krščanski slikarji so se izobrazili v poganski šoli, bodisi da so že kot kristjani vstopili v tako šolo, bodisi da so že izučeni slikarji postali kristjani. Slikarji katakomb niso bili umetniki na glas, pač pa so bili vrlo vajeni dekoracijskega slikarstva. Po predlogah šole so dobro znali uporabljati svoje slikarsko tehnično znanje. Zato so katakombske slikarije iz najstarejše dobe večinoma ornamentalne, dekorativne. Tudi poganski motivi so vmes, pa vedno le taki, ki niso žalili verskega in nravnega čuta. Pa kmalu so se krščanski slikarji osamosvojili in se ogibali vsega poganskega. Kar je v katakombah ostalo še iz antične, poganske umetnosti, so bili prizori, ki so že davno izgubili mitološko vsebino, ali pa so se morali ukloniti krščanskemu simboliziranju. Marsikaj je ostalo le slikarski drobiž.

Zdaj pa pogledimo natančneje katakombske slikarije. Najprej vprašanje: ali se dajo slike dati-

rati, kronološko razvrstiti? Fr. Ks. Kraus v svoji knjigi: »Geschichte der christlichen Kunst«, I., str. 87., pravi, da to še ni mogoče, čeprav bi bilo nujno potrebno. V ta namen bi morali imeti z vsemi modernimi reprodukcijskimi sredstvi natančno izvršene kopije starokrščanskih slik. Zdaj, ko ima krščanska arheologija tako delo in je Wilpert zbral in podal točna načela glede datiranja, je zadeva mnogo jasnejša. Razen na splošne kriterije, ki so: kraj in starost grobnic, datirani napisi, vsebina slik, naslanja Wilpert svojo kronološko razvrstitev še na dva kriterija: na tehnično izvršitev, zlasti podlago (omet) fresk in na obleko, v kakršni so slikane osebe. V datiranju fresk je bil Wilpert zelo vesten. Vpraševal je razne strokovnjake za mnenje, in glede najstarejših fresk, kakor piše, mu je pritrnil najboljši poznavalec Pompejev, profesor Mau.

Splošna razdelitev katakombskih slik, katerih najstarejše segajo še v prvo stoletje, bi bila sle-



Riba z evharističnima podobama.

V cemet. Lucine, 1. polovica 1. stoletja.

Po Wilpert, Mal. d. Kat. Roms.

deča. V prvem stoletju prevladujejo dekorativni motivi po pompejanskih vzorcih: ornament, putti, glave, pokrajine, rastline, cvetlice, živali, kandelabri, vaze i. dr. Iz sv. pisma je upodobljen dobri pastir, Daniel in Noe. Zglede imamo v galeriji Flavijev v cemeteriju Domitile. V 2. stoletju, in sicer že v prvi polovici tega stoletja, imamo že večji krog verskosimboličnih slik, dekorativni deli se umikajo in so le v postranski okras. Iz te dobe je petnajst kript. V 3. in 4. stoletju se krog bibličnih prizorov vedno razširja. Tudi slike iz realnega življenja se nahajajo in se nanašajo večinoma na stan ali obrt rajnega. Pa so le redke, vsaka zase je unikum.

Zgoraj smo rekli, da se nahajajo med kata-

¹ Prim. Röm. Quartalschrift f. christl. Altertumskunde u. f. Kirchengeschichte, 1915, str. 106 i. d.

kombskimi slikami elementi iz poganske umetnosti. Ti so v prvi vrsti dekorativnega značaja, n. pr. putti (eroti, amorini), sličice dečkov navadno s peruti, dalje ornamentalne glave, živalske slike: ovce, ovni, gazele, delfini, ptiči: največkrat golobje in pavi (pril. 24.). Izmed teh sličic so dobile mnoge v krščanstvu nov simboličen pomen. Golob n. pr. znači dušo rajnega v večnem miru, pav postane simbol nesmrtnosti. Iz poganske umetnosti so prevzete slike letnih časov, v krščanstvu simbol vstajenja. Iz antične mitologije je sprejet Orfej, pa je tu predpodoba Kristusa, ki s svojim naukom pridobi zase človeštvo. Tudi motivi iz lepe Apulejeve bajke o Amorju in Psychi so naslikani (pril. 24., slika 2.).

opisuje sv. pismo, najkrepkejši moment in upodobi delujoče osebe v primerni, verniku umljivi obliki. Zgled: čudež Mozesov, ko pritrka vodo iz skale, je simbol krstne vode. Kako je upodobil slikar ta čudež? Mozes je naslikan v trenutku, ko se s palico dotakne skale in priteče voda iz nje. To zadošča. Noe, Daniel, trije mladeniči naj izrazijo rešitev iz smrtne nevarnosti. Noe je bil rešen, ko se je vrnil golob z oljčno vejico. Tu so torej trije elementi potrebni, Noe, golob, ladja. Noe je upodobljen sam, kot orant (v molitvi), nad njim golob z oljčno vejico, ladja je štirioglata skrinja. Daniel je naslikan, ko stoji nepoškodovan med dvema levoma. Iz tega se vidi, da nam slike predočujejo le jedro dogodka. Tekom časa tudi ni bilo bistve-



V Priscili, 2. polovica III. stoletja.
Po Witpert, Mal. d. Kat. Roms.

Mladeniči v ognjeni peči.

Predvsem nas morajo zanimati v katakombah slike s krščansko vsebino. Kako so nastale? Že prve slike te vrste predočujejo svetopisemske prizore, torej predmete, ki dotlej v umetnosti še niso dobili formalnega izraza. Treba je bilo obliko šele ustvariti. Namen teh slik ni bil, podati komentar biblične zgodbe, ali naslikati dogodek zgodovinsko. Za ta način je prišel čas šele v dobi bazilik. Izbrali so primeroma le majhno število svetopisemskih zgodb. Kompozicije niso bile obširne. Slike so simbolične. Narava simbola je, da od njega izrazimo le one lastnosti in znake, ki naj misel, ki se ima upodobiti, posebno krepko izrazijo, vse drugo pa izpustimo. Značaj simbola je: kolikor mogoče malo zunanje oblike pri čimvečji vsebini. Zato je kratkost in preprostost najizrazitejši znak starokrščanskih kompozicij. Slikar izbere iz dejanja, ki ga

nih izprememb. Enkrat določeni tipi so večinoma ostali.

Slike s krščansko vsebino lahko delimo v strogo simbolične in v slike svetopisemskih prizorov s simboličnim pomenom.

Najvažnejši in morda najstarejši krščanski simbol je riba, ΙΧΘΥΣ, ki zaznamuje Kristusa. Ta simbol ima dvojni pomen. Kot grška beseda, razstavljena v posamezne črke, vsebuje začetne črke najlepše in najkrajše krščanske veroizpovedi: Ι(ησοῦς) Χ(ριστός) Θ(εοῦ) Υ(ιός) Σ(ωτήρ). Simbol je najbrže aleksandrijskega izvora. Na aleksandrijskih denarjih Domicijana (81—96) se nahaja napis: ΑΥΤΟΚΑΙΣΑΡΩ ΚΑΙΣΑΡ, ΘΕΟῦ ΥΙΟΣ, ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ. Tej cesarjevi apoteozi nasproti se glasi kot protest sveto geslo (sacra tessera) kristjanov

o božanstvu Kristusovem.¹ Nadalje je riba tajno znamenje za evharistijo, za edino pravi *ἰχθύς*, sakralno jed kristjanov nasproti raznim poganskim misterijem ribe. Besedi se je pridružila slika. Prav pogostokrat jo nahajamo na grobnih napisih do 4. stoletja, ali samo zase, ali združeno z drugimi simboli, golobom, sidrom, kruhi. Popolnoma jasno kot simbol evharistije se pokaže riba na dveh slikah v grobnici Lucine v Kalistovih katakombah. Ribi sta na steni simetrično naslikani, pred vsako stoji pletena košarica s kruhi. Skozi luknjice košarice se sveti steklena posoda z rdečo vsebino (slika str. 261.).

O r a n t e. Pomen besede že opredeli pomen slike: oranta je slika osebe, ki moli. Orante upodablja slikarstvo v katakombah kot stoječe figure, ki imajo v starokrščanski gesti molitve razprostrti roki. Oranta je simbol, alegorija duše rajnega v večnem veselju, torej idealna slika duše, ki moli Boga in prosi za še živeče svojce. Grobni napisi to pojasnjujejo. Med orantami prevladujejo ženske podobe, morda radi slikovitosti, ali pa, da personifikacija sledi slovničnemu spolu besede *ψυχή*, anima. Oranta ni portret, pa tudi ne preprosto posnemanje antične umetnosti, ampak popolnoma nova koncepcija, kakršne pogani niso poznali. Orante so upodobljene vedno v enaki gesti, imajo enako obleko, isto fiziognomijo, isto neosebnost. Krog 4. stoletja postane obleka bogatejša in morda nastopi tuintam portret. V obliki orant so naslikane tudi svetopisemske osebe: Noe, Daniel, trije mladeniči. V slikah orant je ustvarilo starokrščansko slikarstvo enega izmed najlepših in najidealnejših tipov (pril. 21.).

S l i k e o b e d o v. Veselje zveličanih duš so slikali v katakombah v prizorih nebeške večerje (*coena coelestis*). Razen tega simboličnega obeda imamo še dve drugi vrsti obedov naslikani: 1. biblične: pomnoženje kruhov, ki ga simbolizira obed, in obed učencev ob genezareškem jezeru; 2. strogo evharistične obede. Vsem tem obedom je skupna sveta jed: kruh in ribe. Nebeška večerja predstavlja že združitev rajnih s Kristusom v nebesih, biblični obedi pa simbolizirajo evharistično jed. O formalni strani teh slik bi bilo omeniti, da so se slikarji naslanjali na antične oblike. Osebe pri obedu so naslonjene na zunanjo stran blazine, ki je zaokrožena v obliki črke C (*sigma*) in se imenuje *stibadium*, *accubitum*. Pred njimi pa stoji krožnik z jedjo, kruh in ribe.

¹ Prim. Kaufmann, Handbuch der christl. Archäologie, 1913², str. 261 i. d.

Preden preidemo k svetopisemskim slikam, naj posebej izpregovorimo o slikah dobrega pastirja. Najstarejše slike, ki predočujejo Kristusa, so slike dobrega pastirja. Te slike so posebno poljudne in prikupljive, kakor je lepa in ljubezniva Gospodova prilika o dobrem pastirju. Slike dobrega pastirja so tudi najpogostejše v katakombah (nad stokrat). Zveličar je tu popolnoma idealen tip. Dobri pastir je mladeniškega izraza. Njegova obleka je obleka pastirjev. Oblečen je v kratko prepasano tuniko (*tunica exomis*), ima dokolenicam podobne prevezane fasciae *cruales* ter nosi enega ali več pastirskih znakov, palico, piščal (*syrix*), pastirsko torbico. Največkrat nosi na ramah ovco, poleg nje je po dvoje ali več ovac.



Evharistična daritev.

V Kalistovih katakombah, 2. polovica II. stoletja.

Po Wilpert, Mal. d. Kat. Roms.

Pogosto je naznačena pokrajina, raj, ki ga zaznamuje rastlinje ali dvoje dreves (pril. 25., sl. 2.). Slike dobrega pastirja so slikali vedno na odlično, gospodujoče mesto, n. pr. kot srednjo sliko na stropih kript, arkosolijev in lunet. Tudi v oglejski baziliki so našli pri izkopavanju krščanske kultne stavbe iz Konstantinove dobe v obsežnem mozaičnem tlaku sliko dobrega pastirja. Izmed pastirskih znakov ima samo piščal, v drugem pa je upodobljen enako kakor na katakombskih slikah (slika str. 265.).¹

S v e t o p i s e m s k i p r i z o r i. Teh niso sli-

¹ Prim. Gnirs, Die christl. Kultanlage aus konstantinischer Zeit am Platze des Domes von Aquileja (Jahrbuch der k. k. Zentralkomm. f. Denkmalpflege, 1915).

kali radi zgodovinske vsebine same, ampak radi simboličnega pomena dotične zgodbe. To je razvidno iz izbere svetoepisemskih prizorov, ker so le gotovo določne dogodke odbirali za okras ob grobovih. Podlago za to izbero so imeli v cerkvenih molitvah za umirajoče, oziroma rajne, »commendatio animae«. Izmed zgodb starega in novega zakona so izbirali le one, ki izražajo čudežno pomoč božjo in rešitev iz hude stiske, ali moč božjo, ki se javlja v čudežih. Prizori iz starega zakona



Marija z Jezusom.

*V Priscili, 2. polovica II. stoletja.
Po Wilpert, Mal. d. Kat. Roms.*

prevladujejo. Najpogostejši so: Noe, Abraham in Izak, Mozes pritrka vodo iz skale, Daniel, trije mladeniči v ognjeni peči, Jona. Iz novega zakona so upodobljeni Jezusovi čudeži: pomnoženje kruhov, ozdravljenje mrtvoudnega in slepca, največkrat pa obujenje Lazarjevo. Vero v Kristusa izražajo slike: prerokba Izaijeva (hkrati najstarejša slika Matere božje v katakombah), modri prinašajo Jezusu darove.

Poglejmo posamezne prizore, v kolikor jih moremo pokazati v slikah. Najprej iz starega zakona.

Noe v ladji. V katakombah je naslikan 33krat. Kakor smo že zgoraj omenili, je Noe upodobljen večinoma kot mladenič v obliki oranta, stoječ v neke vrste skrinji (*υβωτός*). Golob, radi simetrije sta včasih dva, mu prinaša oljčno vejico, znamenje miru in rešitve (pril. 25., slika 3.).

Trije mladeniči v ognjeni peči so naslikani v katakombah približno 20krat, vedno kot oranti, v frigijski noši: hlače, prepasana kratka tunika in značilna tiara. Mladeniči stoje na nizki peči, ali pa peč ni naslikana in stoje na ognju (slika str. 262.). Golob miru kaže simbolični pomen slike: Gospod naj reši dušo svojega služabnika, kakor je rešil tri mladeniče iz ognja. Tako se glasi starokrščanska molitev.

Jona. Slike o zgodbi Jonovi se nahajajo v katakombah 58krat in segajo nazaj v 2. stoletje. Zgodbo so slikali ciklično ali v posameznih epizodah. Trije prizori so običajni: Jona vržejo v morje in riba ga požre; riba vrže Jona na suho; Jona počiva v senci bučnega zelišča. Značilno je, da je Jona skoro vedno brez obleke. Riba je fantastična in spominja na hipokampe rimskih in pompejanskih slik (pril. 26., slika 3.).

Slike iz novega zakona. Pomnoženje kruhov je upodobljeno na dva načina: 1. Kristus pomnoži kruhe; 2. čudež pomnoženja je označen z obedom. Prvi način: Kristus se dotika s palico (*virga virtutis*) ene izmed košar, napolnjenih s kruhi, ki stoje poleg njega (pril. 26., sl. 1.). Drugi način: poleg obedujočih oseb (navadno sedem) so košare s kruhi (pril. 25., sl. 1.).

Pri ozdravljenju mrtvoudnega (pril. 26., sl. 2.) je izraženo le sklepno dejanje čudeža. Ozdravljeni hiti brzih korakov in nese posteljo na hrbtu.

Lazarjevo obujenje je najbolj priljubljen simbol vstajenja, naslikan 50krat. Izraža trdno upanje, da bodo verniki enkrat vstali, kakor je vstal Lazar. Slike predstavljajo navadno dejanje čudeža. Lazar stoji povit kot mumija v grobu, podobnem kapelici (*aedicula*), do katere vodi nekaj stopnic. Kristus stoji pred grobom in se dotika s palico Lazarjeve glave (pril. 26., sl. 1.).

Omeniti bi bilo še slik, ki se nanašajo na zakramente, krst in evharistijo. Krst je upodobljen v krstu Kristusovem ali v krstu katehumena. Simbol krsta je evangeljski ribič (po Wilpertu), ozdravljenje mrtvoudnega in Mozes, ki pritrka vodo iz skale. Na sliki (pril. 26., sl. 2.) je upodobljen evangeljski ribič, krst Kristusov in mrtvoudni. Evharistijo zaznamujejo prizori pomnoženja kruhov, obed učencev ob genezareškem jezeru in slike evharistične daritve. Sistematično urejene

slike, ki se nanašajo na zakramente, so v takozvanih kapelah zakramentov v Kalistovih katakombah. Izmed slik evharistične daritve naj omenimo le eno, ki predstavlja (po Wilpertz) posvetitev evharističnih darov. Upodobljen je Kristus, ko stega roko nad ribo in kruhom. Sveta hrana



Dobri pastir.

V mozaičnem tlaku oglejske bazilike.

je postavljena na trinožno mizo, oltar. Na desno od oltarja stoji oranta kot simbol po evharistiji zveličavne duše (slika str. 263.).

K sklepu naštevanja slik še **Marijine** slike. V krščanskih cemerijah so slikali Marijo sedečo z Jezusom v naročju ali ob prsih. Najstarejša Marijina slika, iz prve polovice 2. stoletja, je v cemeriju Priscile. Poleg Marije z Jezusom stoji prerok Izaija in kaže z dvignjeno desnico na zvezdo na nebu. V cemeriju Priscile je še druga Marijina slika kot del večje slike, namreč slike Bogu posvečene device. Sredi slike je krasna oranta, slika

imenovane device (detajl na prilogi 21.). Na levi strani slike podaja škof z diakonom devici »velamen«, znak posvetitve. Škof kaže z desnico na sliko Matere božje na nasprotni strani orante kot na vzor kreposti za devico, ki se je posvetila Bogu. Tudi tu sedi Marija na prestolu in drži Jezusa na rokah (slika str. 264.).

Tekom naštevanja in opisovanja slik smo že večkrat opozorili na namen in pomen katakombskih slik. Sepulkralne ali funeralne so, v tesni zvezi z grobom in z rajnimi, ki v cemerijah počivajo. Vse so v zvezi z eshatološkimi resnicami krščanstva in jih primerno razodevajo. V teh slikah se izraža vera in upanje kristjanov na srečno posmrtnost, na veselje v rajju pri dobrem pastirju, kjer najde duša, oproščena vezi telesnosti, počitek (refrigerium). Kar so izražali nagrobni napisi, kar so vsebovale liturgične molitve, to so izražale tudi katakombske slike vernikom takratne dobe. V veri, upanju in molitvi imajo slike svoje korenine, vero, upanje in molitev tudi vzbujajo, dà, za molitev polagajo kar naravnost besede na jezik.

Kakšna je umetniška vrednost katakombskih slik? Važne so za splošno umetnostno zgodovino, ker so edine priče stenskega slikarstva prvih štirih krščanskih stoletij. Za Herkulanum in Pompeji ni več spomenikov rimskega slikarstva. Katakombsko slikarstvo je nadaljevanje antičnega. Seveda je bilo to nadaljevanje propadanje. V katakombah so najstarejše slike najboljše in vzdrže primerjanje z najboljšimi rimskimi poganskimi. Tudi kesneje, od 2. stoletja dalje se nahajajo še vedno prav lepe slikarije. Za pravično sodbo o teh slikarijah pod zemljo je treba vpoštevati težave, s katerimi so se morali boriti slikarji. Vse je sililo k naglici v izvršitvi, zato so slike skoro le preproste skice. Vendar so pa kompozicije harmonične, zaokrožene, mirne, brez izraza strasti. Dosti dobre so proporcije telesa. Nekateri tipi so naravnost krasni, n. pr. orante.

S tem bi bil končan kratek pregled katakombskih slikarij. Slike so po obliki antične, izšle so iz helenistične umetnosti. Tu je antika krščena. Po vsebini pa predstavljajo nov svet. Že v teh preprostih slikah je vsebina premagala obliko, in zmagala krščanske umetnosti nad antiko je zmagala vsebine nad obliko.¹

¹ Prim. Wulff, *Altchristliche und byzantinische Kunst*, I., str. 1.

